

УДК 347.97/.99:34.038

Олена Овчаренко,

кандидат юридичних наук,
головний науковий співробітник,
керівник наукових робіт сектора дослідження проблем
міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю
НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ VS ПРИНЦИП ОСКАРЖЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто питання співвідношення інститутів юридичної відповідальності судді й оскарження судового рішення. Застосування суддею матеріального законодавства при розгляді й вирішенні справ має бути предметом виключної перевірки вищих судових інстанцій. Тлумачення закону, оцінювання фактів або доказів, що здійснюють судді для вирішення справи, охоплюється поняттям «свобода розсуду судді», який є одним зі стрижневих складників його процесуальної незалежності й захищений законом. На підставі аналізу чинного законодавства й правозастосовної практики авторка виводить власну модель співвідношення підстав юридичної відповідальності судді й перегляду судових рішень вищими інстанціями.

Ключові слова: інститут юридичної відповідальності судді, підстави оскарження судового рішення, принцип незалежності суддів, суддівський імунітет.

Досить актуальним питанням при призначенні судді до юридичної відповідальності є співвідношення принципу суддівської незалежності, зокрема його процесуальної складової, із необхідністю органів, які реалізують дисциплінарні та інші владні повноваження, здійснювати перевірку різноманітних дій судді, пов'язаних із відправленням правосуддя. Чи можуть органи дисциплінарної влади (Вища кваліфікаційна комісія суддів України й Вища рада юстиції) здійснювати оцінку змісту рішень суддів? Якою є межа їх допустимого втручання при перевірці фактів неправомірних дій суддів? Як співвідносяться інститути суддівської незалежності й перегляду рішень судів?

На всі ці запитання необхідно шукати відповіді, з урахуванням змісту міжнародно-правових стандартів незалежності суддів, положень Конституції України й чинного законодавства.

Принцип незалежності суддів закріплено Конституцією України (ч. 1 ст. 129), цілою низкою міжнародно-правових актів [1], а також відтворено в усіх процесуальних кодексах і відображено у судовій практиці.

Як зазначає Конституційний Суд України у Рішенні від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004, незалежність суддів полягає передусім у їх самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами й іншою, крім закону, волею [2]. У п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 13.06.2007 р. «Про незалежність судової влади» роз'яснюється, що незалежність суддів є основною передумовою їх об'єктивності й неупередженості. З огляду на це суддя при відправленні правосуддя підкорюється лише закону й нікому не підзвітний. Суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону. Рішення в судовій справі має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи, під час якого не може надаватися перевага правовій позиції будь-якого учасника судового процесу, в тому числі прокурора, захисника, представника юридичної чи фізичної особи [3].

Відповідно до пунктів 22 і 23 Рекомендації Комітету міністрів РЄ № R (94)12 від

17.11.2010 р. «Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки» у процесі прийняття рішень судді належить бути незалежним й неупередженим, мати можливість діяти без будь-яких обмежень, впливу, тиску, погроз прямого чи непрямого втручання будь-яких органів влади, в тому числі й внутрішніх органів судової влади. Ієрархічна організація судової влади не повинна підривати незалежність суддів. Вищі суди не повинні давати суддям вказівок щодо того, які рішення потрібно приймати в конкретних справах, за винятком попередньої ухвали або при вирішенні питання про обрання засобів правового захисту відповідно до закону [4]. Водночас, як влучно підкреслює заступник Голови Тимчасової слідчої комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції, М. Галабала, Європейський суд з прав людини іноді допускає до розгляду скарги без вичерпання національних засобів правового захисту, якщо дійде висновку, що оскарження в апеляційному або касаційному порядку буде неефективним (рішення в справі «Акдвар та інші проти Туреччини» від 16.09.1996 р.). Така позиція Євросуду свідчить, що перевірка законності та обґрунтованості судового рішення судом вищої інстанції в окремих випадках може бути завідомо необ'єктивною [5].

У згаданій Рекомендації «Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки» наголошено, що незалежність суддів як основний принцип їх діяльності гарантується незалежністю судової влади загалом і охоплюється змістом стандарту верховенства права. Незалежність суддів виступає гарантією свободи, поваги до прав людини, неупередженого застосування права рівності сторін перед судом. Отже, судді повинні мати необмежену свободу стосовно неупередженого розгляду справ відповідно до законодавства і власного розуміння фактів.

Одна з вимог, що становлять зміст принципу незалежності судової гілки влади, полягає в тому, що «тлумачення закону, оцінювання фактів та доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для цивільної або дисциплінарної відповідальності, за винятком випадків злочинного наміру або грубої недбалості, ... для кримінальної відповідальності, крім випадків злочинного наміру. ... Судді не повинні нести особисту відповідальність

за випадки, коли їхні рішення були скасовані або змінені в процесі апеляційного розгляду» (пп. 66 і 68 наведеної вище Рекомендації) [6]. У Київських рекомендаціях щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії підкреслено, що відповідальність суддів не може бути наслідком суддівських помилок чи критики суддів (п. 25) [7].

Як указують із цього приводу вітчизняні судові інстанції, той факт, що рішення судді може бути переглянуте, змінене чи скасоване апеляційною інстанцією, не може слугувати підставою для відкриття дисциплінарної справи щодо цього судді. Однак будь-яка спроба представників законодавчої й виконавчої влади притягти суддю до дисциплінарної відповідальності за винесення конкретного рішення (якщо немає кримінального діяння чи прямого нехтування професійними суддівськими стандартами) є невиправданим втручанням у судовий процес і прямою загрозою незалежності суддів (постанова ВАС України від 30.10.2013 р. у справі № П/800/536/13).

У той самий час принцип незалежності суду не гарантує судді абсолютної свободи у здійсненні своїх повноважень. Ті самі міжнародні стандарти відправлення правосуддя вказують на те, що «недбалість судді при виконанні одного з обов'язків, що прямо закріплено в Законі, може призводити до застосування до нього санкцій. ... Кожна людина повинна мати можливість звернутися без особливих формальностей до незалежного органу зі скаргою щодо судової помилки в конкретній справі» (пп. 5.1 і 5.3 Європейської хартії про закон «Про статус суддів» 1998 р.) [8]

Досить цікаву правову позицію висловив із цього приводу Конституційний Суд РФ. У постанові від 20.07.2011 р. він указав, що «специфіка судової діяльності і статус судді вимагають від представників суддівського корпусу високого рівня професіоналізму. І хоча гарантії суддівського імунітету не дозволяють притягати суддю до відповідальності за ухвалені рішення, ці гарантії не абсолютні — вони припиняють дію в разі скоєння служителем Феміди в процесі відправлення правосуддя такого вчинку, який не відповідає статусу судді». Отже, КС РФ резюмував, що «незалежність судді не передбачає безконтрольності й безвідповідальності» [9].

За п. 10 постанови Пленуму Верховно-

го Суду України від 13.06.2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади» виключне право перевірки законності й обґрунтованості судових рішень має відповідний суд згідно з процесуальним законодавством. Оскарження в будь-який спосіб судових рішень, діяльності судів і суддів щодо розгляду й вирішення справи поза передбаченим процесуальним законом порядком у справі не допускається, і суди повинні відмовляти у прийнятті позовів і заяв з таким предметом [10].

ВАС України підтвердив цю тезу ВС України в низці своїх постанов, серед яких можна відзначити три нижченаведені правові позиції:

— прийняття процесуальних актів під час розгляду справи належить до сфери правосуддя, й вони можуть бути оскаржені лише в судовому порядку згідно з процесуальним законодавством. Правову оцінку судовим рішенням, ухваленим під час відправлення правосуддя, має дати лише суд вищої інстанції при їх перегляді в апеляційному чи касаційному порядку (постанова ВАС України від 05.10.2011 р. № П/9991/446/11);

— сам факт постановлення судового рішення, яке одна зі сторін вважає незаконним, чи навіть його скасування або зміна, не тягне за собою дисциплінарної відповідальності судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли порушення допущено внаслідок умисного недотримання норм права чи неналежаного ставлення до службових обов'язків (постанова ВАС України від 05.10.2011 р. № П/9991/467/11);

— питання про законність прийнятого рішення, а відповідно, і про допущені суддею порушення норм процесуального права можуть бути вирішені лише відповідним судом у встановленому процесуальним законом порядку (постанова ВАС України від 10.04.2012 р. № П/9991/132/12).

Схожі правові позиції можна знайти у практиці Конституційного Суду РФ. Так, КС РФ вказав, що кваліфікаційні колеґії суддів не можуть вважатися компетентним органом у плані оцінювання законності судового акта, коли здійснюють дисциплінарне провадження, оскільки це є незаконним привласненням функцій правосуддя. Перевірка законності й обґрунтованості судових актів може мати місце лише у спеціально встановлених законом процедурах — шляхом роз-

гляду справи судами апеляційної, касаційної й наглядової інстанцій. Інші процедури ревізії судових актів є принципово неприпустимими, оскільки вони суперечать правовій природі правосуддя та встановленим процесуальним законом процедурам перегляду судових рішень і перевірки правосудності (законності й обґрунтованості) судових актів вищими судовими інстанціями [11].

Під час судової реформи 2010 р. виникла проблема з реалізацією дисциплінарних повноважень Вищої ради юстиції, оскільки внаслідок законодавчих змін відбулося порушення принципу незалежності суддів. Так, на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження» від 13.05.2010 р. ч. 3 ст. 25 Закону «Про Вищу раду юстиції» було доповнено нормою, яка надала Раді право для виконання своїх повноважень вимагати від суддів копії судових справ, розгляд яких не закінчено, крім тих, які розглядаються в закритому судовому засіданні. Ці копії мали надаватися ВРЮ на її письмовий запит протягом 10-денного строку (у виняткових випадках — до 30 днів). Витребування копії судової справи не перешкоджало її розгляду в суді. При цьому непадання ВРЮ інформації й копій судових справ, а також надання завідомо недостовірної інформації мали наслідком відповідальність, установлену законом [12]. У первинній редакції ст. 25 Закону «Про Вищу раду юстиції» передбачалося, що у зв'язку з виконанням доручень з перевірки конкретних справ Голови ВРЮ або його заступника судові справи, розгляд яких не закінчено, надавалися членам останньої на їх вимогу для ознайомлення. Зважаючи на те, що за чинним законодавством кожен вправі подати скаргу на суддю, такі повноваження ВРЮ могли призвести до тиску на суддів при прийнятті рішень. Якщо під час судового розгляду справи суддя повинен звітувати цьому органу про свої дії, це нівелює зміст його процесуальної незалежності. Це правило суперечить також правовій позиції Верховного Суду України, який кваліфікує як порушення принципів самостійності судів і незалежності суддів випадки витребування від судді пояснень з питань, які підлягають чи були предметом обговорення в нарадчій кімнаті або спроби розкриття таємниці постановлення

рішення в інший спосіб, витребування чи вилучення судових справ, розгляд яких не завершено, а також отримання матеріалів судових справ (копій документів, які містяться у справі, виписок з неї тощо) з порушенням установленого законом порядку (неповноважним суб'єктом, без належного документального оформлення тощо) (п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 р. № 8) [13].

Ураховавши наведені аргументи, КС України 11.03.2011 р. визнав положення ч. 3 ст. 25 Закону України «Про Вищу раду юстиції» (в редакції від 13.05.2010 р.) неконституційним. При цьому він відзначив, що ВРЮ не вправі вимагати від суду копію судової справи, розгляд якої не закінчено. Наділення Ради відповідними повноваженнями фактично означає, що вона «може перевіряти судові справи судів усіх рівнів та інстанцій до закінчення їх розгляду судами, а також давати оцінку процесуальним діям суддів щодо розгляду конкретної судової справи, хоча такі повноваження не передбачені ст. 131 Конституції України для цього органу й можуть здійснюватися тільки судами апеляційної чи касаційної інстанції. Тому витребування ВРЮ будь-яких матеріалів судової справи (оригіналів чи копій) має наслідком оцінку вчинених суддею процесуальних дій. Така оцінка до винесення ним остаточного рішення у справі є втручанням у здійснення правосуддя, що суперечить частинам 1 і 2 ст. 126, ч. 1 ст. 129 Конституції України» [14]. На підставі цієї правової позиції КС України ч. 3 ст. 25 Закону України «Про Вищу раду юстиції» виклав у такій редакції: «У зв'язку з виконанням доручення член Вищої ради юстиції може витребувати закінчені розглядом судові справи (їх копії), отримувати пояснення від суддів чи прокурорів, робити відповідні запити, копії, вивчати особові справи суддів і прокурорів». Окрім того, членам ВРЮ заборонено витребувати оригінали судових справ, розгляд яких не закінчено, або вимагати ознайомлення з такими справами. Якщо судову справу повернуто на новий розгляд або її передано у провадження іншого судді, а предметом перевірки є відомості стосовно дій судді, у провадженні якого знаходилася зазначена справа, ВРЮ або її член може витребувати копію матеріалів даної судової справи в частині, що розглядалася цим суддею або

стосується його дій чи бездіяльності (частини 4, 6 ст. 25 цього Закону).

Варто відзначити, що за ч. 3 ст. 94 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в редакції від 02.09.2015 р. органи, що здійснюють дисциплінарне провадження щодо судді, під час перевірки фактів неналежної поведінки мають право знайомитися з матеріалами судових справ, робити з них копії. Таке формулювання означає, що ВККС України або ВРЮ у дисциплінарному провадженні вправі робити копії як зі справ, розгляд яких завершено, так і зі справ, які ще розглядаються. Водночас відповідно до ст. 25 Закону України «Про Вищу раду юстиції» в редакції від 02.02.2015 р. у зв'язку з виконанням доручення член Вищої ради юстиції може витребувати закінчені розглядом судові справи (їх копії), отримувати пояснення від суддів чи прокурорів, робити відповідні запити, копії, вивчати особові справи суддів і прокурорів. Член Вищої ради юстиції не може витребувати оригінали судових справ, розгляд яких не закінчено, або вимагати ознайомлення з такими справами. Оскільки за чинним законодавством провадження щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності й звільнення його за порушення присяги здійснюються за сдиними правилами Закону України «Про судоустрій і статус суддів», повноваження Вищої ради юстиції обмежуються ст. 25 Закону України «Про Вищу раду юстиції», що є цілком виправданим з точки зору забезпечення незалежності суддів.

У контексті наведених положень судової практики важливо, щоб органи, наділені дисциплінарними повноваженнями стосовно суддів (ВККС України і ВРЮ), проводячи розслідування за фактами неналежної поведінки судді, не підміняли судові інстанції, не втручались у процес виправлення правосуддя й не чинили неправомірного тиску на служителів Феміди.

Жоден нормативний акт не виключає дисциплінарну відповідальність судді або звільнення його з посади за порушення присяги, за постановлення судового акта, якщо його не було змінено або скасовано в апеляційному чи касаційному порядку. Більше того, у практиці ВРЮ зустрічаються прецеденти, коли подання про звільнення судді за порушення присяги вносилося до перегляду справи касаційною інстанцією саме під час такого прова-

дження. Однією з причин таких ситуацій є те, що громадяни подають скарги на дії суддів до ВККС України або ВРЮ одночасно з оскарженням рішення у вищих судових органах. У більшості випадків суддя притягається до дисциплінарної відповідальності ВККС України або ВРЮ, незважаючи на те, що рішення, яке є предметом перевірки дисциплінарними органами, не було скасовано або змінено вищими судовими інстанціями. До того ж, факт скасування рішення суду під час його перегляду часто виступає аргументом щодо необхідності застосування дисциплінарного стягнення щодо судді.

Звернімо увагу ще на один суттєвий момент. Якщо у ВРЮ або ВККС України триває процес провадження щодо притягнення судді до відповідальності, це може створювати штучні перешкоди для постановлення об'єктивного і справедливого остаточного рішення у справі судами апеляційної чи касаційної інстанцій. Адже дисциплінарне провадження у зазначених вище органах є непрямим тиском на суди вищої інстанції, які переглядають справи.

Проведений нами аналіз дисциплінарної практики показав, що зміст судового рішення не так часто стає предметом аналізу ВККС України, як дії судді у процесі відправлення правосуддя. Однак у практиці ВРЮ є місце випадкам оцінки змісту судового рішення, яке не було скасовано або змінено вищими судовими інстанціями, на підставі якої Рада вносить подання про звільнення судді за порушення присяги. При цьому Рада падає оцінку фактичним обставинам справи й мотивам ухвалення рішення з точки зору законності дій судді, який постановив останнє, фактично перебираючи на себе судові функції. Приміром, 18.12.2012 р. ВРЮ внесла подання про звільнення за порушення присяги судді Ленінського райсуду м. Харкова Л. О. Іванісової. Підставою для ухвалення такого рішення стало винесення суддею незаконної (на думку ВРЮ) постанови про усунення захисника від участі у кримінальній справі. Указану постанову судді було оскаржено до Апеляційного суду Харківської області, однак заявникам було відмовлено у прийнятті скарги до апеляційного розгляду, оскільки за ст. 61¹ КПК України 1960 р. постанову судді про усунення захисника оскарженню не підлягає. У процесі оцінювання дій судді

Л. О. Іванісової ВРЮ вдалася до детального аналізу процедури ухвалення нею вказаної постанови, мотивів, якими вона керувалась, і матеріалів кримінальної справи, що засвідчували подальший рух останньої. ВРЮ резюмувала, що недотримання суддею Л. О. Іванісовою вимог закону призвело до порушення права обвинуваченого на його захист самостійно обраним захисником, а сама суддя допустила необ'єктивність, діяла упереджено й непрофесійно, що є достатніми підставами для висесення подання про звільнення її із займаної посади за порушення присяги. При цьому ВРЮ не врахувала того факту, що після усунення суддею захисника у справі обвинуваченому було надано іншого адвоката, у справі завершено проведення слідчих дій у двотижневий строк, а захисник, усунений від судового провадження, зловживав своїми правами, що було підтверджено матеріалами справи. Отже, можна стверджувати, що у наведеній справі для обвинуваченого не настали негативні наслідки, що зафіксовано в аналізованому поданні ВРЮ. Окрім того, Рада звільнила суддю за порушення присяги за ухвалу, зміст якої відмовились оцінювати повноважні судові органи (тобто діяла презумпція її законності), мотивуючи своє рішення про застосування санкцій до судді матеріалами й обставинами, які лягли в основу суддівського рішення, що стало предметом перевірки ВРЮ. При цьому варто підкреслити, що спірна постанову судді Л. О. Іванісової не була кінцевим судовим рішенням, хоча й зачіпала важливе право людини — право на захист. До речі, ніяких інших порушень з боку звільненої судді ВРЮ не зафіксувала [15].

Маємо переконання в тому, що в разі якщо ВРЮ карає суддів за рішення, які не отримали остаточного оцінювання вищих судових органів, пропущується низка фундаментальних принципів судової влади, що складають стандарт належного судочинства. У таких випадках не можна *post factum* через належні процедури встановити, чи мало місце в діях судді завідоме порушення присяги або чинного законодавства, чи йдеться про судову помилку, яка не може бути підставою для юридичної відповідальності судді. Аналогічна проблема стосується і діяльності Тимчасової слідчої комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції, оскільки предметом перевірки останньої відпо-

відно до Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 р. є зміст судових рішень, перелік яких визначено цим Законом [16].

Отже, спираючись на наведені аргументи, слід констатувати: *зважаючи на вимоги чинного законодавства, не можна повністю ставити можливість притягнення судді до відповідальності в залежності від скасування або зміни його рішення вищою судовою інстанцією. Це невиправдано ускладнить процедуру накладення санкцій на суддів. Однак треба створити певні процесуальні гарантії для суддів від необґрунтованого притягнення їх до відповідальності й обмежити дискреційні повноваження органів дисциплінарної влади.*

Відповідно до ч. 2 ст. 92 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» скасування або зміна судового рішення не тягне за собою дисциплінарної відповідальності судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли порушення допущено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків.

За даними ВККС України, притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за цією підставою, що підтверджується скасуванням відповідного рішення суду в апеляційній або касаційній інстанції, посідає третє місце серед порушень, учинених суддями (по 12 випадків у 2012—2013 рр.). Проведений нами аналіз практики ВККС України виявив: якщо за іншими підставами Комісія карас суддів переважно за порушення процесуального права, то в цьому випадку може мати місце також порушення права матеріального (неправильне його застосування).

Факти умисного порушення суддями норм права й неналежного ставлення до своїх службових обов'язків виявляються судами апеляційної й касаційної інстанцій, про що постановляють окремі ухвали, а також безпосередньо ВККС за результатами вивчення судових рішень, що скасовувалися судами вищих інстанцій. Підкреслимо, що всі діяння, які відповідно до процесуального законодавства слугують підставою для скасування або зміни судового рішення (за процесуальним законодавством — це невідповідність висновків суду, викладених у рішенні, фактичним обставинам справи, суттєве порушення процесуального законодавства, не правильне застосування матеріального за-

кону, неповне з'ясування або недоведеність обставин, що мають значення для справи, неповнота судового розгляду), за певних умов можуть бути розцінені як прояв неналежного ставлення до службових обов'язків. Розмежування умисного порушення суддею закону й судової помилки, таким чином, покладатиметься на суди апеляційної й касаційної інстанцій та органи дисциплінарної влади. Водночас відмітимо, що процесуальне законодавство не покладас на суди після винесення окремих ухвал обов'язку направляти їх до ВККС України або ВРЮ для вирішення питання про відповідальність судді, хоча, зауважимо, така практика є усталеною. Лише в ч. 2 ст. 166 КАС України вказано, що за необхідності суд може постановити окрему ухвалу про наявність підстав для розгляду питання про притягнення до відповідальності осіб, рішення, дії чи бездіяльність яких визнаються протиправними. Згідно зі ст. 121 ЦПК України метою постановлення окремої ухвали судді є вжиття заходів з усунення цих причин та умов, що сприяли вчиненню порушення. Також варто відмітити, що КПК України відмовився від інституту окремої ухвали, тому у кримінальному провадженні суди апеляційної й касаційної інстанцій безпідставно позбавлені процесуальної форми для ініціації питання про відповідальність судді

Приміром, за КПК України такими є порушення його вимог кримінально-процесуального закону, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне й обґрунтоване судове рішення. Такі порушення в обов'язковому порядку тягнуть за собою скасування рішення суду, якщо: а) за наявності підстав для закриття судом провадження в кримінальній справі його не було закрито; б) судові рішення ухвалено незаконним складом суду; в) судове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених КПК, прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою; г) захисника, якщо його участь є обов'язковою, або потерпілого, належним чином не повідомлено про дату, час і місце судового засідання; д) порушено правило підсудності; е) у матеріалах судового провадження бракує журналу судового засідання або технічного носія інформації, на якому зафіксовано провадження в суді першої інстанції (ст. 412 КПК України). *Варто відмітити, що жодним норматив-*

ним актом не визначено, як відмежувати «суттєвість» порушення процесуального закону, яке тягне лише скасування рішення суду, від підстави, за якої суддя притягається до відповідальності. З урахуванням викладеного спробуємо визначити правила такого відмежування.

По-перше, відповідно до пп. 5 ч. 6 ст. 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» звернення щодо поведінки судді, яке може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, повертається без розгляду.

По-друге, якщо рішення не скасовано або не змінено в судовому порядку, з огляду на принцип незалежності суддів, суддю: (а) не можна звільнити за порушення присяги за зміст цього рішення; (б) не можна притягати до кримінальної відповідальності за постановлення завідомо неправосудного судового рішення. Порушувати питання про дисциплінарну відповідальність судді або кримінальну відповідальність його за ст. 375 КК України, можна лише після скасування або зміни його рішення вищими судовими інстанціями й набуття відповідного рішення статусу остаточного. Але для запровадження цього правила необхідно змінювати законодавство.

По-третьє, оцінка змісту судового рішення, зокрема його матеріально-правових аспектів, не може бути предметом дисциплінарного провадження. Якщо ж мають місце порушення матеріального права, допущені суддею, справа має пройти усі судові інстанції, а вже потім може наставати відповідальність судді за ч. 2 ст. 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (скасування або зміна судового рішення у випадку, коли порушення допущено суддею внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків). Суттєвим аспектом цього питання є те, що законодавство не передбачає автоматичної відповідальності судді у такому разі. Відповідальність настає лише в разі наявності скарги (заяви) про неналежну поведінку судді, подану до органу, який здійснює дисциплінарне провадження (ВККС України або ВРЮ). Суди апеляційної й касаційної інстанцій також не зобов'язані вживати заходів реагування у разі виявлення фактів умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків під час перегляду судової справи. Останнє можна вважати недо-

ліком чинного законодавства. Можна також зробити ще одне зауваження. Якщо на суддю не подано скарги до ВККС України або ВРЮ, якщо рішення не оскаржується у судових інстанціях, значить — незалежно від його змісту — воно задовольняє усі зацікавлені сторони. Отже, не слід ставити питання про відповідальність судді, оскільки з точки зору суб'єкта права порушення його прав і законних інтересів немає. Інакше це суперечитиме конституційній zasadі обов'язковості судового рішення, презумпції його законності (поки рішення не змінено й не скасовано вищими судовими органами, воно вважається законним) й принципу правової визначеності правовідносин.

По-четверте, предметом дисциплінарного провадження щодо судді мають бути виключно процесуальні порушення, допущені ним під час правосуддя, а також порушення правил суддівської етики, внутрішнього трудового розпорядку суду й антикорупційних стандартів. Застосування суддею матеріального законодавства при розгляді й вирішення справ має бути предметом виключної перевірки вищих судових інстанцій, оскільки тлумачення закону захищено суддівським імунітетом. Ті самі підстави дисциплінарної відповідальності судді, які пов'язані з оцінкою змісту судового рішення (приміром, незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору, умисне або з очевидною недбалістю допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод, порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості), необхідно вилучити із законодавства.

По-п'яте, у разі встановлення під час притягнення судді до відповідальності змістовних дефектів рішення має бути ініційований його перегляд. Законодавство передбачає лише перегляд рішення суду за нововиявленими обставинами в разі зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження та скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути. Ці обставини повинні бути встановлені вироком суду, що набрав законної сили, а за неможливо-

сті ухвалення вироку — підтвержені матеріалами розслідування (ст. 459 КПК України). Встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або неосвітлене рішення, є підставою для перегляду справи за нововиявленими обставинами за ст. 245 КАС України, ст. 361 ЦПК України й ст. 112 ГПК України. Процесуальне законодавство містить підстави для перегляду рішення суду Верховним Судом України в разі встановлення міжнародною судовою установою (у тому числі Європейським судом з прав людини), юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом (приміром, ст. 237 КАС України), яке відбувається за наявності відповідної скарги (заяви) зацікавленої особи. За наслідками дисциплінарного провадження або звільнення судді за порушення присяги перегляд рішення суду неможливий. Щодо дисциплінарного провадження, таке правило виявляється логічним, однак у разі звільнення судді за порушення присяги перегляд справи за нововиявленими обставинами має бути передбачений, оскільки йдеться про вчинення проступку, несумісного із високим званням судді.

По-шосте, якщо у кримінальному провадженні постає питання про неправосудність судового рішення, то законодавство має передбачати суттєві гарантії забезпечення незалежності судді. Ми підтримуємо пропозицію професора П. П. Андрушка [17], який вважає, що питання про притягнення судді до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України слід вирішувати після оцінки змісту спірного рішення Верховним Судом України. Останньому слід надати право за поданням органу досудового розслідування, погодженого із Генеральним прокурором або його заступником, постановляти висновок щодо наявності ознак неправосудності та незаконності рішення судді, щодо якого ведеться кримінальне провадження за підозрою у вчиненні злочину, передбаченого ст. 375 КК України. Під час відповідного провадження у Верховному Суді України кримінальне провадження слід зупиняти. Після отримання висновку найвищого суду орган досудового розслідування має відновити досудове розслідування й довести винуватості судді у вчиненні злочину, передбаченого ст. 375 КК України. Такі правила сприятимуть забезпеченню принципу процесуальної незалежності суддів.

ПРИМІТКИ

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. // Офіц. вісн. України. — 1998. — № 13. — С. 270—302; Міжнародні стандарти незалежності суддів : зб. док. / уклад. А. Г. Алексєєв. — К. : Поліграф-Експрес, 2008. — 184 с.; Щодо суддів : незалежність, ефективність та обов'язки [Електронний ресурс] : рек. № R (94)12 Ком. міністрів РС від 17.11.2010 р. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a38. — Заголовок з екрана.
2. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 р. № 19-рп/2004 у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу // Офіц. вісн. України. — 2004. — № 49. — Ст. 3220.
3. Про незалежність судової влади : постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 13.06.2007 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 6. — С. 2—6.
4. Щодо суддів : незалежність, ефективність та обов'язки [Електронний ресурс] : рек. № R (94)12 Ком. міністрів РС від 17.11.2010 р. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a38. — Заголовок з екрана.
5. Галабала М. Відповідальність судді за нескасоване рішення : pro et contra / М. Галабала // Юридичний вісник України. — 2015. — № 10 (1027). — С. 5.
6. Щодо суддів : незалежність, ефективність та обов'язки [Електронний ресурс] : рек. № R (94)12 Ком. міністрів РС від 17.11.2010 р. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a38. — Заголовок з екрана.
7. Київські рекомендації ОБСЄ щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії 2010 р. [Електронний ресурс] : ухв. Бюро демокр. ін-тів та прав людини 23—25 черв. 2012 р. — Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/odihr/86319?download=true>. — Заголовок з екрана.

8. Міжнародні стандарти незалежності суддів : зб. док. / уклад. А. Г. Алексеев. — К. : Поліграф-Експрес, 2008. — С. 91.

9. Постановление КС РФ от 20 июля 2011 г. по делу о проверке конституционности положений пунктов 1 и 2 ст. 3, п. 1 ст. 8 и п. 1 ст. 12.1 Закона РФ «О статусе судей в Российской Федерации» и статей 19, 21 и 22 Федерального закона «Об органах судейского сообщества в Российской Федерации» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.garant.ru/hotlaw/federal/338515/>. — Заголовок з екрана.

10. Про незалежність судової влади : постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 13.06.2007 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 6. — С. 2—6.

11. Постановление КС РФ от 25.01.2001 г. по делу о проверке конституционности положения п. 2 ст. 1070 Гражданского кодекса РФ // СЗ РФ. — 2001. — № 7. — Ст. 700; 464. Постановление КС РФ от 28.02.2008 г. по делу о проверке конституционности ряда положений статей 6.1 и 12.1 Закона РФ «О статусе судей в Российской Федерации» и статей 21, 22 и 26 Федерального закона «Об органах судейского сообщества в Российской Федерации» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.prison.org/law/post3?p.shtml>. — Заголовок з екрана.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження : Закон України від 13.05.2010 р. № 2181-VI // Офіц. вісн. України. — 2010. — № 37. — Ст. 1242.

13. Про незалежність судової влади : постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 13.06.2007 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 6. — С. 2—6.

14. Рішення Конституційного Суду України від 11.03.2011 р. № 2-рп/2011 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 23. — Ст. 965.

15. Після оскарження рішення ВРЮ про внесення подання про звільнення Л. О. Іванісової за порушення присяги від 18.12.2012 р. у ВАС України ця суддя була відновлена на посаді судді Ленінського районного суду м. Харкова.

16. Підстави відповідальності судді за Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 р. можна поділити на три групи. По-перше, це прийняття ним одноособово або колегіально рішень про обмеження прав громадян на проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій, обрання запобіжних заходів у виді тримання під вартою в Україні, залишення їх без змін, продовження строку тримання під вартою, а також обвинувальних вироків щодо осіб, які були учасниками масових акцій протесту, у зв'язку з їх участю у таких акціях, накладення різноманітних адміністративних стягнень на таких осіб у період з 21.11.2013 р. до дня набрання чинності цим Законом. По-друге, перевірки проводяться у справах, пов'язаних з проведенням виборів до Верховної Ради України VII скликання, скасуванням їх результатів або позбавленням статусу народного депутата України особи, яка була обрана народним депутатом України до Верховної Ради України VII скликання (перевірка суддів провадиться за заявою особи, права або інтереси якої були порушені безпосередньо). По-третє, перевірки можливі також щодо суддів, які одноособово або колегіально розглядали справу або ухвалили рішення з допущенням порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, констатованих у рішенні Європейського суду з прав людини.

17. Андрушко П. П. Деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного рішення в кримінальному провадженні (ст. 375 КК) / П. П. Андрушко // Вісник Верховного Суду України. — 2014. — № 8. — С. 35—46.

Овчаренко Е. Н. Принцип независимости судей vs принцип обжалования судебного решения: теоретические и практические аспекты.

В статье рассмотрены вопросы соотношения институтов юридической ответственности судьи и обжалования судебного решения. Применение судьей материального законодательства при рассмотрении и разрешении дел должно быть предметом исключительной проверки высших судебных инстанций. Толкование закона, оценка фактов и доказательств, которые осуществляет судья при разрешении дела, охватывается понятием «свобода усмотрения судьи», который является базовым компонентом его процессуальной независимости и охраняется законом. На основании анализа действующего законодательства и правоприменительной практики автор выводит собственную модель соотношения оснований юридической ответственности судьи и пересмотра судебных решений высшими инстанциями.

Ключевые слова: институт юридической ответственности судьи, основания обжалования судебного решения, принцип независимости судей, судейский иммунитет.

Ovcharenko Olena. Judicial independence vs grounds of court decisions' appeal: theoretical and practical aspects.

The author analyses theoretical and practical issues of correlations between the legal grounds of judicial responsibility and appeal of court decision. Application of substantive law by a judge in the process of case resolution should be subject of the exclusive check of higher courts. Judicial interpretation of law, assessment of facts and evidence by judges are safeguarded by the so called «judicial discretion», which is one of the core components of procedural independence of a judge and should be protected by law. On the basis of current legislation and law enforcement practice the author presents her own model of correlation between the legal grounds of judicial responsibility and appeal of court decision.

Key words: *responsibility of judges, legal grounds of appeal of court decision, principle of judicial independence, judicial immunity.*